

Hvordan vurdere frivillige bærekraftsstandards (VSS)?

Veiledningsnotat fra Etisk handel Norge

Innledning

Hensikten med veiledningsnotatet er å informere aktører i leverandørkjeden om nøkkelegenskaper ved mye brukte bærekraftsstandards Voluntary Sustainability Standards (VSS) og deres kontrollmekanismer (assurance systems) basert på tilgjengelig, oppdatert og offentlig anerkjent informasjon. VSS inkluderer bl.a. sertifiseringsordninger og er et rammeverk designet for å fremme miljøvennlig praksis og ivaretagelse av grunnleggende menneskerettigheter i globale leverandørkjeder. Notatet beskriver VSS sine kontrollmekanismer som dokumenterer etterlevelse av spesifikke miljømessige, menneskerettslige eller økonomiske krav og drøfter hvilke kriterier som kan benyttes for å vurdere deres grad av uavhengighet og etterprøvnbarhet. Vi foreslår også et sett med spørsmål som kan være nyttige i den enkelte innkjøpers vurdering av ulike bærekraftsstandards.

Merk at denne veiledningen ikke vurderer noen frivillige bærekraftsstandards som en garanti for etterlevelse av bærekraft i leverandørkjedene. Notatet søker å opplyse beslutningstakere og innkjøpere til å ta bedre informerte beslutninger i aktsomhetsvurderingsarbeidet. Ved å skape større forståelse og klarhet i begrepsbruken om og rundt frivillige bærekraftsstandards, skapes også økt åpenhet i leverandørkjedene som igjen gir økt tillit, samarbeid og forbedringer.

Frivillige standarder for bærekraft

FNs forum for bærekraftsstandards ([United Nations Forum on Sustainability Standards, UNFSS](https://unfss.org)) definerer VSS som "standarder som spesifiserer krav som produsenter, tradere, produsenter, forhandlere eller tjenesteleverandører kan bli bedt om å oppfylle, knyttet til et bredt spekter av bærekraftsindikatorer, inkludert respekt for grunnleggende menneskerettigheter, arbeidstakers helse og sikkerhet, miljøpåvirkningen av produksjon, samfunnsrelasjoner, arealbruksplanlegging og andre" (fritt oversatt fra engelsk).¹

"Det kan være frivillige standarder, forbrukerrettede sertifiseringsordninger, bedriftens etiske retningslinjer, revisjonsprotokoller, rapporteringsrammer eller bedriftsprogrammer."² Tatt i betraktning at det er flere hundre VSS tilgjengelig på markedet, har FNs handels- og utviklingsbyrå (UNCTAD) utviklet Standards Map³ som et informasjonsverktøy og oppslagsverk av standarder og initiativer som gjør det mulig å identifisere, sammenligne og overvåke ulike standarder på system- eller produktnivå som dekker ulike temaer og sektorer.

¹ https://unfss.org/wp-content/uploads/2022/10/UNFSS-5th-Report_14Oct2022_rev.pdf

² Ibid.

³ <https://www.standardmap.org/en/home>

Kontrollmekanismer (assurance systems)

International Trade Center (ITC) og OECD definerer i en felles rapport fra 2024 en kontrollmekanisme som «et dokumentert sett med prosedyrer og prosesser for å demonstrere bevis på at spesifiserte krav knyttet til et produkt, prosess, system, person eller organ er oppfylt»⁴. Rapporten analyserer også potensielle egenskaper ved de forskjellige kontrollmekanismene, og klassifiserer dem i henhold til deres grad av uavhengighet:

- **Førstepart.** Kontroll utført av organisasjonen som skal etterleve krav, basert på sine egne opplysninger. Også kalt egenvurdering eller internrevisjon.
- **Andre part.** Kontroll utført av en person eller et organ som er relatert til, eller har en brukerinteresse i, emnet som verifiseringen er rettet mot. Dette kan være en leverandør eller kunde.
- **Tredjepart.** Kontroll utført av en person eller et organ som er uavhengig av og uten brukerinteresse i emnet som verifiseringen er rettet mot.
- **Tredjepart med tilsyn.** Tredjeparts kontroll med tilsyn gjennom en annen tredjepart.

Sertifisering vs. verifisering

ITC skiller videre mellom sertifisering og verifisering ved å si at:

"Sertifisering garanterer (gjennom et sertifikat) at spesifikke regler og forskrifter i frivillige standarder er oppfylt i et bestemt miljø (f.eks. individuell produsent, produsentgruppe, kooperativ eller til og med region). Disse produsentene må oppfylle visse krav – sosiale, økonomiske og/eller miljømessige. Sertifisering krever uavhengig tredjepartsbekreftelse av denne statusen, utført av en akkreditert revisor. Vanligvis må sertifiseringer fornyes årlig og er utformet for å beskytte både kjøpere og leverandører.

Verifisering håndhever avtalte kriterier og praksiser, men bruker ikke et sertifikat for å markedsføre kravet til sluttforbrukeren. I stedet er bedriftsstandarder eller interne leverandørkjedestandarder avhengige av verifiseringsprosesser som ikke er så rigide og kostbare som en sertifiseringsprosess som må utføres av utnevnte revisorer. Lokale tredjepartsaktører som frivillige organisasjoner – eller til og med andrepartsaktører – kan bli bedt om å verifisere overholdelse av spesifikke kriterier. Tidspunktet mellom gjentatte verifikasjoner kan variere mer enn en årlig resertifiseringsprosess.»⁵

Forslag til spørsmål for innkjøpere som benytter seg av VSS med andre- eller tredjeparts sikringssystemer

Å navigere disse definisjonene krever en viss kompetanse, og for å bistå våre medlemmer i denne oppgaven har Etisk handel Norge utviklet en sertifiseringsveileder⁶ som vurderer kriteriesettene til flere mye brukte bærekraftsstandarder opp mot Etisk handel Norges [Prinsipperklæring](#) og våre 13 prinsipper for bærekraftig forretningspraksis. Vi anbefaler alle

⁴ https://www.oecd.org/en/publications/understanding-sustainability-initiatives_8f8a3d7f-en.html

⁵ <https://www.intracen.org/coffee-guide-resource-hub/glossary-and-definitions> (2024)

⁶ <https://etiskhandel.no/aktuelle-saker/etisk-handel-norge-lanserer-oversikt-over-ulike-merke-og-sertifiseringsordninger-for-a-bidra-til-okt-kompetanse-i-markedet/>

innkjøpere som vurderer å benytte seg av VSS, å nøye analysere både de spesifikke kriteriesettene og kontrollmekanismene som benyttes for den enkelte ordningen, før det besluttet hva som vil fungere best for den enkelte virksomhet.

Forslag til spørsmål ved evaluering av en kontrollmekanisme knyttet til en frivillig bærekraftsstandard

Åpenhet og troverdighet

1. Er kravene i bærekraftsstandarden tydelig angitte og nøyaktige?
2. Er påstandene støttet av data og dokumentasjon som er offentlig tilgjengelige?
3. Er standardsettingen og beslutningsprosessene åpne på et ikke-diskriminerende grunnlag?
4. Er standardens kriterier tydelig forklart og åpne for gjennomgang/ offentlig høring?
5. Er det åpenhet om hvordan tilbakemeldinger fra interessenter har blitt integrert?
6. Inkluderer standarden retningslinjer for varsling og klagemekanismer?
7. Er det noen eksempler på at disse prosessene vises offentlig?

Kontroll og revisjon

8. Hvordan gjennomføres kontrollprosessen? Hvor ofte og av hvem?
9. Definerer og gir den kompetanse eller opplæring av revisorer?
10. Kan innkjøper/kunde engasjere seg med andre-/tredjepartskontrollør uavhengig?
11. Kan innkjøper/kunde kreve dokumentasjon fra andre-/tredjepartskontrollør som sier at produktet/prosessene det er snakk om er verifisert for å være i samsvar med standarden?
12. Er organisasjonen som utfører kontrollen uavhengig, og hvilke tiltak iverksettes for å sikre uavhengigheten?
13. Har eieren av ordningen en habilitetspolitikk som adresserer interessekonflikter?
14. Bruker eller overholder bærekraftsstandarden internasjonalt anerkjente standardiserte termer (f.eks. relevante ISO-guider eller ISEAL-koder)?
15. Når det gjelder verifiseringsmetodikken: Inkluderer vurderingen arbeidstakerintervjuer? Er disse på stedet/utenfor stedet, eller begge deler?

Kontrollmekanismer og interessentengasjement

16. Har interessenter tilgang til relevant informasjon om ordningens styring og drift?
17. Har bærekraftsstandarden noen komplementære samsvarsrevisjoner/vurderinger, og er disse annonserte, uanmeldte eller begge deler?
18. Hvor kommer de økonomiske ressursene til VSS fra?
19. Hvem betaler for revisjonen(e)? Ekskluderer det visse produsentgrupper/ opprinnelser/ interessenter?

Kontrollens omfang og rettferdighet

20. Gir den et oppdatert tilsyn med initiativet som utfører samsvarsvurderingen?

21. Hvilke(n) type(r) revisjon(er) utfører organisasjonen? Stikkprøver, skrivebordsanmeldelser eller en blanding av disse?
22. Kan sertifikatet fornyes/forlenges ved utløpet av gyldighetsperioden, og betinget av hva?
23. Er det mulig å få tilgang til data fra tidligere revisjoner?
24. Er det mulig å spore det aktuelle produktet helt tilbake til opprinnelsen?

Sporbarhet i forsyningskjeden

25. Bruker Chain of Custody-modellen massebalanse eller segregering? (Chain of Custody definert som «*eierskapssekvensen som oppstår når eierskap eller kontroll over materialforsyningen overføres fra en forvalter til en annen i forsyningskjeden*»⁷)
For å forklare dette punktet ytterligere, refererer vi til:

Massebalanse som "*Blanding av sertifiserte og ikke-sertifiserte volumer er tillatt på alle stadier i produksjonsprosessen, forutsatt at mengdene kontrolleres. Kan være et prosentbasert eller et volumbasert system. Ingen garanti for noe sertifisert produkt i sluttproduktet. Bærekraftsdata (dokumentasjon) er ikke knyttet til det fysiske sertifiserte produktet.*", og:

Segregering som "*Ingen blanding med ikke-sertifisert produkt av samme ingrediens – hele innholdet er sertifisert. Kan være fra forskjellige sertifiserte kilder (...) Kan spore produktet til sertifisert kilde, eller til det punktet der det ble blandet med andre sertifiserte kilder. Sporbarhets-, segregerings- og identifikasjonssystemer er på plass for å sikre at bare sertifiserte kilder er i produktet*"⁸

Anerkjennelse

26. Er tiltaket offentlig anerkjent av/eller tilsvarende en annen ordnings kriterier?
27. Er det en del av en bredere plattform, bransjeforening eller flerinteressentsystem?
28. Tillater det å samhandle med nasjonale standarder?

Ytterligere veiledning

- ITC Standards Map: Stor database for bærekraftsstandards.
<https://www.standardsmap.org/en/home>

Referansene og definisjonene som brukes her er basert på offentlige og tilgjengelige data som vi er kjent med på nåværende tidspunkt. Vær oppmerksom på at informasjonen kan endres i henhold til nye myndighetskrav og reguleringer.

⁷ https://www.isealalliance.org/sites/default/files/resource/2017-11/ISEAL_Claims_Good_Practice_Guide.pdf

⁸ Ibid.

Kilder

- ISO 9000:2015(en), Quality management systems — Fundamentals and vocabulary <https://www.iso.org/files/live/sites/isoorg/files/standards/docs/en/terminology-ISO9000-family.pdf>
- Annex 4 to the Second Triennial Review of the TBT Agreement <https://www.iso.org/foreword-supplementary-information.html>
- ISO/IEC 17029:2019 (en) Conformity assessment — General principles and requirements for validation and verification bodies <https://www.iso.org/obp/ui/en/#iso:std:29352:en>
- ISEAL Code of Good Practice for Sustainability Systems v1.0 <https://www.isealalliance.org/get-involved/resources/iseal-code-good-practice-sustainability-systems-v10>
- ISEAL Sustainability Claims Good Practice Guide <https://www.isealalliance.org/get-involved/resources/iseal-sustainability-claims-good-practice-guide>
- <https://www.isealalliance.org/challenge>
- <https://www.standardsmap.org/en/home>
- ITC-OECD “Understanding sustainability Initiatives: A Typology Framework” (2024, p. 50) https://www.oecd.org/en/publications/understanding-sustainability-initiatives_8f8a3d7f-en.html
- Alignment assessments of sustainability initiatives in an evolving regulatory context. OECD, 2024. https://www.oecd.org/en/publications/oecd-alignment-assessments-of-sustainability-initiatives-in-an-evolving-regulatory-context_18379571-en.html
- The role of sustainability initiatives in mandatory due diligence. OECD, 2022. <https://mneguidelines.oecd.org/the-role-of-sustainability-initiatives-in-mandatory-due-diligence-note-for-policy-makers.pdf>
- Recognition between sustainability initiatives: Considerations for policy makers. OECD, 2024. https://www.oecd.org/en/publications/recognition-between-sustainability-initiatives_a9695bc2-en.html#:~:text=This%20paper%20presents%20the%20opportunities%20and%20challenges%20relating,between%20multi-stakeholder%2C%20government%20and%20industry%20initiatives%20%28%E2%80%99sustainability%20initiatives%E2%80%99%29.
- Etisk handel Norge lanserer oversikt over ulike merke- og sertifiseringsordninger. 2023. <https://etiskhandel.no/aktuelle-saker/etisk-handel-norge-lanserer-oversikt-over-ulike-merke-og-sertifiseringsordninger-for-a-bidra-til-okt-kompetanse-i-markedet/>
- United Nations Forum on Sustainability Standards (UNFSS) 2013, p.3 https://unfss.org/wp-content/uploads/2022/10/UNFSS-5th-Report_14Oct2022_rev.pdf
- Understanding Voluntary Sustainability Standards: A Strengths, Weaknesses, Opportunities, and Threats Analysis. UNCTAD, 2023. https://unctad.org/system/files/official-document/ditctab2023d3_en.pdf